

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

УДК 371.147 : 81'243 (07)

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ: ІСТОРИКО-ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

МАЛИХІН О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германських мов і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України (м.Київ)

У статті висвітлено проблему організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземних мов у її історико-дидактичному аспекті. Автором проаналізовано основні та визначальні етапи формування системи організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземних мов з позицій того, яким чином відбувалися еволюційні зміни в ході становлення та розвитку методики навчання іноземних мов в цілому та окремих методів їх викладання зокрема.

Ключові слова: самостійна робота студентів, вивчення іноземних мов, методика викладання, історико-дидактичний аспект, система організації.

В статье освещается проблема организации самостоятельной работы студентов в процессе изучения иностранных языков в ее историко-дидактическом аспекте. Автор проанализировал основные и наиболее значимые этапы формирования системы организации самостоятельной работы студентов в процессе изучения иностранных языков с позиций того, каким образом осуществлялись эволюционные изменения в ходе становления и развития методики обучения иностранных языков в целом и отдельных методов их преподавания в частности.

Ключевые слова: самостоятельная работа студентов, изучение иностранных языков, методика преподавания, историко-дидактический аспект, система организации.

Процес вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах є достатньо специфічним з дидактико-методичних позицій. Саме цим зумовлюється інтенсивне залучення кожного окремого студента до активної пізнавальної діяльності в ході самостійного здобуття знань і розширення культурного світогляду. Навчання іноземної мови забезпечує включення студентів у продуктивне співробітництво, у міжкультурне професійно орієнтоване спілкування. Саме це положення прямо чи опосередковано доводять у своїх роботах І. Бім, В. Бухбіндер, Т. Дрідзе, І. Зимня, Г. Китайгородська, Н. Коряковцева, С. Ніколаєва, Ю. Пассов, Є. Полат, І. Рахманов, О. Шамо́в та інші вчені. Виходячи з сучасних вимог цей процес ґрунтується на чітко організованій самостійній роботі студентів.

Метою презентованого дослідження є здійснення історико-дидактичного аналізу становлення та розвитку проблеми організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземних мов.

Як вважають експерти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), метою застосування компетентнісного підходу є забезпечення: продуктивності та конкурентоздатності на ринку праці; скорочення безробіття завдяки розвитку гнучкої (адаптивної) та кваліфікованої робочої сили; розвиток середовища для інноваційних перетворень в умовах глобальної конкуренції [5]. І неабияку роль задля цього відіграють знання

іноземних мов, оскільки на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства йдеться не лише про білінгвальність, а й про плюралінгвальність професійного середовища. Спробуємо здійснити ґрунтовний аналіз проблеми організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземних мов на засадах реалізації положень компетентнісного підходу, котрий є в реаліях сьогоденної вищої освіти парадигмально-визначальним.

Наслідуючи Т. Куна, поняття «парадигма» розуміємо як «те, що об'єднує членів наукової співдружності» [4, с. 221], як «... сукупність переконань, цінностей, технічних засобів і т. ін., яка є характерною для членів цієї співдружності» [4, с. 220], «парадигми надають ученим не тільки план дій, а й указують і певні напрямки, суттєві для реалізації плану» [4, с. 143]. Така екстраполяція терміну «парадигма» на широкий спектр явищ, у тому числі, й освіту, підтримується провідними вченими (І. Зимня, А. Хуторської), а К. Бейлі зазначає, що «парадигма, термін, що використовується в соціальній науці, є певний перспективний фрейм (а perspective frame of reference) співвідношення для розгляду соціального світу, що складається з сукупності концептів і припущень» [2, с. 24], своєрідне ментальне вікно, через яке дослідник розглядає оточуючий світ [2, с. 25]. Саме в таких потрактуваннях правомірно вести мову не лише про освітню парадигму, але й про супідрядні парадигми, такі, як мета, зміст і результат освітнього процесу. Варто зазначити, що сучасне наукове мислення толерантне щодо існування різних форм відображення й розуміння особливостей дійсності. Характерною рисою мислення епохи постмодерну є терпимість, плюралізм, своєрідна «поліпарадигмальність».

Активізація компетентнісного підходу відбувається як на макро-, так і на мікрорівнях.

У реаліях сучасної української системи освіти та в умовах фахової професійної підготовки спеціалістів компетентнісний підхід уможливорює реалізацію таких положень: перейти у професійній освіті від його орієнтації на відтворення знань до їхнього застосування у більш досконалії формі; «зняти» диктат об'єкта (предмета) праці; покласти в основу стратегії освіти підвищення гнучкості її форм і методів на користь розширення можливості працевлаштування випускників вищих навчальних закладів і їх здатності виконувати розширений обсяг функцій і завдань; забезпечити пріоритет міждисциплінарно-інтегрованих вимог до результату освітнього процесу; пов'язати більш тісно мету освіти майбутніх фахівців з ситуаціями їхньої самореалізації у світі професійної праці; орієнтувати людську діяльність на нескінченну розмаїтість професійних і життєвих ситуацій [3]. Перераховані положення є певним чином визначальними та основоположними щодо переформатування процесу вивчення іноземних мов у цілому та організації самостійної роботи студентів під час їх опанування зокрема.

Ґрунтовний аналіз ґенези становлення системи навчання іноземних мов у вищому навчальному закладі відбиває провідну тенденцію щодо розширення обсягу та змісту самостійної роботи студентів, збагачення її форм і методів. Детальне вивчення цієї проблеми свого часу було здійснено в роботах Н. Герасименко. Конспективно зупинимося на певних ключових та поетапно вибудованих позиціях, котрі представлено в її дисертаційній роботі [1]. Так, ще у першій половині минулого століття знання іноземних мов було предметом зацікавленості спеціалістів мовників, методистів і людей, що за своєю діяльністю мали потребу в користуванні мовами. Потреба певним чином

задовольнялася здебільшого приватною підготовкою лише вищих верств суспільства, зокрема інтелігенції, але не мала масового характеру. У той період переважає звернення до індивідуальної самостійної роботи під час вивчення іноземної мови.

На початок 1940-х років акценти змінюються та переорієнтація відбувається в напрямі формування та розвитку вмінь кожного студента на момент закінчення вищого навчального закладу вільно читати спеціальну професійно забарвлену фахову літературу, а також на певному рівні опанувати основи розмовного мовлення. Самостійна робота в цей період набуває значно більшої ваги, започатковуються також консультації викладачів.

У повоєнний період ситуація змінюється: знання іноземної мови розглядають як важливий і необхідний компонент системи освіти і як процесу, і як її результату. Зі створенням Ради Європи розпочинається якісно новий етап розвитку та широкого розповсюдження міжнародної мови, окреслюються нові функції, що покладаються на іноземні мови в глобальному вимірі.

21 вересня 1955 року з'являється Наказ Міністерства вищої освіти СРСР № 953 «Про покращення викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах», який суттєво змінює ставлення до вивчення іноземних мов, оскільки передбачає, що у будь-якому виші вводиться вивчення іноземних мов на I, II, III і IV курсах. І тут маємо наголосити, що головною метою організаційної складової забезпечення якісного навчання іноземних мов є підготовка студентів саме до самостійної роботи над іншомовним (як правило, професійно орієнтованим / фаховим) текстом. Цим наказом також було передбачено збільшення кількості годин, що відводилися на вивчення цієї навчальної дисципліни, також запроваджується доволі вимоглива система контролю й оцінювання знань. Важливим є той факт, що навчальне навантаження викладачів іноземних мов з того часу передбачає включення годин для проведення консультацій щодо самостійної роботи студентів.

У 1951 році методичне управління Міністерства вищої освіти СРСР затверджує «Положення про кабінет іноземних мов», що стало важливим і впливовим етапом на шляху поступового покращення форм і методів організації самостійної роботи студентів. У положенні було обґрунтовано роль кабінету іноземних мов як навчально-допоміжного засобу кафедр іноземних мов. Мета роботи таких кабінетів – це поглиблення знань, формування, розвиток і вдосконалення вмінь і навичок з іноземної мови через організацію та популяризацію гурткової роботи, активне заохочення студентів займатися самостійною роботою у позааудиторний час.

Свого часу управління вищої освіти СРСР визначило самостійну роботу студентів та її різні форми як важливу складову процесу набуття знань з іноземної мови, як базовий компонент самостійної іншомовної діяльності.

Разом з тим, у системі викладання іноземних мов в університеті, що, перш за все, пов'язувалася та спрямовувалася на розвиток умінь і навичок усного мовлення іноземною мовою, але при цьому не враховувалася специфіка, зумовлена особливостями обраної спеціальності. Також доцільно згадати про певний вплив тогочасної політичної ситуації, котра, звісно, не сприяла мотивації вивчення іноземних мов. Можна говорити про відсутність умов щодо активації набутих іншомовних умінь і навичок на практиці, оскільки не було основ для розширення сфер іншомовного спілкування. Програми вивчення іноземних мов здебільшого спиралися на методичний доробок, що

започатковувався у дев'ятнадцятому столітті, а через те, що фах студента не завжди безпосередньо потребував володіння іноземною мовою, то багато хто вважав за достатній результат – намагання й здатність прочитати та зрозуміти основний зміст будь-якого тексту (незалежно від специфіки фаху).

Отже, можемо констатувати, що перші програми вивчення іноземних мов спиралися на основні положення реалізації граматико-перекладного методу. Для самостійної роботи студентів було передбачено вивчення граматичних правил, написання різного роду індивідуально-творчих робіт, підготовка діалогів та монологічних висловлювань, засвоєння певних обсягів словникового запасу, а найбільш розповсюдженою формою самостійної роботи було читання та переклад (як правило, у письмовій формі) іншомовних текстів. За такого підходу не вдавалося досягти таких результатів, які можна було б вважати хоча б як задовільні, оскільки студенти, як правило, на кінець вивчення курсу іноземної мови були не в змозі здійснювати повноцінну іншомовну комунікацію: засвоєння граматичних правил і наявність певного лексичного запасу не забезпечували здатність вільно та ефективно використовувати мовні структури, спонтанно й природно інтегруватися в комунікативні ситуації.

Певні специфічні особливості притаманні побудові підручників для вивчення тієї чи іншої іноземної мови в умовах вищого навчального закладу в 90-х рр. ХХ ст., де можна було досить чітко спостерігати тенденцію щодо скорочення (певного ущільнення) навчального матеріалу в тематичному аспекті. Акценти зміщуються в напрямі домінування загальнотехнічних текстів, котрі, зі зрозумілих причин, не могли цілком і повністю відбивати ту кількість лексичних одиниць у межах тематичної термінології, яка б уможлиблювала необхідну якісну фахово-професійну підготовки спеціалістів для різних галузей господарства.

Варто також згадати аудіолінгвальний і аудіовізуальний методи навчання іноземних мов, котрі починають активно використовуватися з появою відповідного для їх реалізації технічного забезпечення. Основою цих методів є навчання фонетичних і граматичних особливостей мови, котру опановують, культурологічної інформації різноманітними засобами аудіювання та візуалізації (відбувається активне використання так званих технічних засобів навчання – ТЗН). Поява й використання цих методів значно урізноманітнює можливості застосування варіативних засобів організації самостійної роботи студентів і забезпечує змогу підвищення її ефективності.

Перетворення, що відбуваються в соціально-економічній і культурній сферах сьогоденної України істотно впливають на розширення функцій іноземної мови саме як навчальної дисципліни у вищому навчальному закладі. Вона перетворюється на одну з найбільш затребуваних і популярних, коли йдеться про її обрання студентами серед дисциплін за вибором (варіативна складова навчальних планів). Ураховуючи переорієнтацію всієї освітньої діяльності у вищій школі на компетентнісно-орієнтовану основу в системі навчання іноземних мов починає займати своє чільне та провідне місце самостійна робота, що зумовлюється низкою чинників, а саме: поступ інформаційної революції виокремлює потребу у фахівцях, які практично володіють іноземною мовою й технологіями постійного самовдосконалення власних знань; інформаційне суспільство потребує принципових змін організації освітнього процесу: зменшення аудиторного навантаження, заміну

пасивного слухання лекцій активними діалоговими методами, що потребують самостійного доопрацювання змісту навчального матеріалу; центр ваги в освіті передбачає зміщення з викладання на учіння; досягнення науки пропонують нові погляди на мову, мовленнєву діяльність, соціально- й індивідуально-психологічні особливості оволодіння нею й це знаходить підтримку в сучасних технічних засобах самостійної роботи з іноземної мови.

Таким чином, можна дійти висновку, що на шляху свого становлення та розвитку система організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземних мов зазнала певних кардинальних змін, що є суголосними змінам, котрі відбувалися в контексті генези системи викладання та вивчення іноземних мов у цілому протягом минулого століття. І як наслідок таких феноменологічних змін отримуємо об'єктивно обумовлену потребу сталого вдосконалення системи самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземних мов відповідно до тих сучасних умов, за яких відбувається оновлення всієї системи вищої освіти на компетентнісних засадах з чітко окресленою метою формування компетентного фахівця вищої кваліфікації. І визначальними складниками професійної компетентності є, з одного боку, здатність до сталого самонавчання, фахового саморозвитку та самовдосконалення, а з іншого, здатність і готовність здійснювати іншомовну комунікацію, причому то є процеси майже генетично взаємопов'язані.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо у вивченні та використанні позитивного досвіду організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземних мов на засадах інтеграції класичних традиційних підходів у методиці викладання іноземних мов у вищій школі та інноваційних компетентнісно-орієнтованих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Герасименко Н. О. Дидактичні умови організації самостійної роботи студентів педагогічного університету в процесі навчання іноземних мов: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Надія Олексіївна Герасименко. – Кривий Ріг, 2011. – 264 с.

2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / Ирина Алексеевна Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики : [монографія] / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін.; [під заг ред. О. В. Овчарук]. – К. : К. І. С., 2004. – 112 с.

4. Кун Т. С. Структура научных революций: [пер. с англ.] / Томас Сэмюэл Кун. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП Ермак, 2003. – 606 с.

5. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики / [за заг. ред. В. Кременя]. – К. : К. І. С., 2003. – 296 с.

REFERENCES

1. Herasyenko N. O. Dydaktychni umovy orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv pedahohichnoho universytetu v protsesi navchannia inozemnykh mov: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.09 / Nadiia Oleksiivna Herasyenko. – Kryvyi Rih, 2011. – 264 s.

2. Zymniaia Y. A. Kliuchevye kompetentnasty kak rezultatyvno-tselevaia osnova kompetentnosnovo podkhoda v obrazovanyy. Avtorskaia versyia / Yryna Alekseevna Zymniaia. – M. : Yssledovatelskyi tsestr problem kachestva podhotovky spetsyalystov, 2004. – 42 s.3. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti : svitovi dosvid ta ukrainski perspektyvy: biblioteka z osvitoi polityky : [monohrafiia] / N. M. Bibik, L. S. Vashcheneko, O. I. Lokshyna ta in.; [pid zah red. O. V. Ovcharuk]. – K. : K. I. S., 2004. – 112 s.

4. Kun T. S. Struktura nauchnykh revoliutsyi: [per. s anhl.] / Tomas Sæmiuæl Kun. – M. : OOO „Yzdatelstvo AST”: ZAO NPP Ermak, 2003. – 606 s.

5. Stratehiia reformuvannia osvity v Ukraini: Rekomendatsii z osvitoi polityky / [za zah. red. V. Kremenii]. – K. : K. I. S., 2003. – 296 s.

STUDENTS' INDEPENDENT ACTIVITY ORGANIZING IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGES LEARNING: HISTORICAL-AND-DIDACTIC ASPECT

Malykhin Olexandr Volodymirovich, Doctor of Pedagogy, Professor, Head of the Department of Romance and Germanic Languages and Translation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv)

The article highlights the problem concerning students' independent activity organizing in the process of foreign languages learning in its historical-and-didactic aspect. The author analyzes some prior and most significant periods on the way of the students' independent activity organizing in the process of foreign languages learning system being formed in terms of representing evolution-determined changes contributing to the process of foreign languages training methods development and improvement in its general perspective and some separate methods in particular. Emphasized on the proved facts that the students' independent activity organizing in the process of foreign languages learning system has been transformed considerably in some certain accordance with the changes within the system of foreign languages teaching and learning through the twentieth century timeframe. The conclusion to come is that phenomenological upgrading of the problem being under research is determined by the need to improve the students' independent activity organizing in the process of foreign languages learning system under condition of its meeting the up-to-date requirements to the educational process in higher school being renewed.

Keywords: *students' independent activity, foreign languages learning, methods of teaching, historical-and-didactic aspect, organizing system.*